

ЈАСНА ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ
(Београд)

С.-Х. *КОСА* „DORSUM MONTIS, MONTIS GENUS; CLIVUS“ ЕТИМОЛОШКО-СЕМАНТИЧКИ ПОГЛЕД

У раду се разматрају четири могућа етимолошка решења за с.-х. *коса* f. „dorsum montis; clivus“ и као највероватније се предлаже њено тумачење као поствербала глагола *кодсити* „сећи; ударати итд.“ (у вези са псл. **česati*), што се поткрепљује типолошким паралелама.

1.0 Данас углавном нема сумње у етимолошку истоветност нити у прасловенску старину пара хомонимних именица *коса* f. „власи, плетеница, сома“ и *коса* f. „пољопривредно оруђе за кошење траве, *falx*“ које, осим у српско-хрватском, постоје и у готово свим другим словенским језицима. Обе именице се реконструишу као псл. **kosa* и тумаче као поствербали, са -о- вокализмом, прасловенског глагола **česati* < ие. **kes-* (cf. ЭССЯ 11:134 тј. 131-135, тамо и преглед других тумачења). Упркос неким нерешеним питањима у вези са детаљима њиховог порекла¹, изворна сродност ових именица је неспорна,

¹ Док се значење „сома“ без проблема изводи од глагола **česati*, значење „*falx*“ не престаје да интригира етимологе. Чак ни Мељничук у својој исцрпној студији није докучио „унутрашњу форму“ ове речи, односно „којем се од најстаријих аспеката семантике корена **kes-/kos-* највише приближава првобитно значење словенске речи *kosa* и по ком је стварном обележју тај предмет добио име“, мада закључује да је **kosa* првобитно највероватније означавала „отесану, одрезану мотку, штаку, одсечену грану“ која је служила за поваљивање траве (Мељничук 1968:224, 228). За коментар овог и преглед тумачења до 80-их година прошлог века cf. ЭССЯ 11:134-135. Аникинов покушај да анализом акцента објасни семантичку разлику међу овим хомонимима завршио се закључком да су то ипак генетски истоветне творбе (Аникин 1988:21-22). И ВОЛГУЛА-ŚWIERZOWSKA (1992:141) верује у етимолошку подударност ових двеју речи и истиче загонетност семантике друге од њих која нема паралела нигде ван словенског света. У новије време предложена је реконструкција примарног псл. глагола **kositi* „ударати; сећи“ чији поствербал **kosa* као *popen agentis* означава разне врсте сечива, са једном специјализацијом у специфичну пољопривредну алатку (Влајић-Поповић 1998).

тако да оне свакако иду у ред тзв. „лажних“ односно семантичких хомонима².

1.1 Несвакидашња је одлика ових именица да им се хомонимија не исцрпљује на поменутом општесловенском пару, већ се у неким језицима, првенствено источнословенским (а како ћемо видети и јужнословенским), она чак вишеструко умножава, отварајући неретко питања разграничења метафоре и хомонимије: *коса* значи „узан и дугачак речни нанос, рт, Landzunge“ (у руском, украјинском и у блр. дијалектима, али и с.-х. и слн. дијалектима), „жила, тетива“ (у укр. и блр. дијалектима као и у с.-х. језику), „слезина“ (рус. дијал., блр., укр.), „зрак светлости, сунца“ (рус., блр. дијалекти, с.-х. књиж.) док у рус. дијалектима може бити и „уска и дуга трака обрадиве земље“, „смет“, „брвна нагомилана на реци“, „пена на пиву“, „северна светлост“, „траке кише“, „издужени, танки облаци“, „део рибарске мреже“ итд.

1.2 Ситуација у с.-х. језику је таква да сви речници, и историјски и новији, поред напредпоменутог пара бележе и трећи с.-х. хомоним *кòса* f. „dorsum montis, montis genus, планински гребен, врста брда“ (Вук), „clivus, обронак“ (Даничић). Као последње значење ове именице (што имплицира лексикографски суд да је по среди метафора), једино РСА доноси и покрајински хапакс из Дубровника „нанос речне ерозије, ртић“⁴ (више о томе уп. § 3.1.2). У чакавском је, као хапакс у општесловенским размерама, забележено и *косѝ* „клицура“ (Брусје на Хвару)⁵. Значења као „жила, тетива“, „повесмо“ или „сунчев зрак“ (cf. РСА s. v.) највероватније су метафоре основног „власи, сопа“. Међутим, из саме чињенице њихове посведочености и у источнословенским језицима не може се закључити да ли су и та значења прасло-

² Овде усвајамо поделу хомонимима на етимолошке (тзв. „праве“, односно генетски различите речи које су на синхронном нивоу формално истоветне, типа с.-х. *град* „варош“ : *град* „степен, ступањ“ итд.) и семантичке (тзв. „лажне“, где иза синхроне неспојивости значења једнаких речи стоји резултат различитих семантичких токова развоја речи идентичног порекла типа *лѹб* „грудна дупља“ : *лѹб* „кора дрвета“, примери о којима овде говоримо итд.). За дефиницију и француске примере cf. Bally 1951:44, даље и Аникин 1988.

³ За детаље cf. одговарајуће етимолошке речнике: ФАСМЕР II 344–345, ШАНСКИЙ II 344, ЕСУМ 3:49, ЭСБМ 4:29, ЭССЯ 11:179 а за рус. дијал. примере и СРНГ 15: 44 нн., а за кратак преглед свега и Влаич-Попович 2002.

⁴ Zore, L., Paljetkovanje, 2. deo, *Rad JA* 110, Zagreb 1892, 217.

⁵ Dulčić P. i J., Rječnik bruškog govora, *Hrvatski dijalektološki zbornik VII/2*, Zagreb 1985, 508.

венске старине или пак новијег датума, као независне појаве у различитим језицима.

2.0 Предмет овог рада је с.-х. географски апелатив *kos̄a* f. „montis genus“, чија рана и интензивна посведоченост (уп. § 3.1) даје за право да се о њему, барем на нивоу српско-хрватског језика, говори као о посебној речи, трећем хомониму. Оваквог су мњења, што свакако није случајно, били и сви досадашњи аутори описаних речника (од Вука и РЈА до РМСМХ и РСА). Тако је ова именица ушла и у етимолошке речнике, али је у њима различито тумачена.

2.1 Скок је у значењу „dorsum montis, montis genus“ видео метафору именице чије је основно значење „сота“ (СКОК II 161), што не уверава довољно будући да за такав развој нема паралела, ни домаћих, ни словенских, ни вансловенских⁶. Стога се ово објашњење може сматрати мало вероватним.

2.2 У новијој литератури, у прасловенском речнику, с.-х. *kos̄a* се не бележи као посебна, прасловенска лексема, већ се само помиње као супстантивирани облик придева **kosъ* (ЭССЯ 11:177). У основи исто овакво тумачење дао је још BERNEKER 585, а преузео га је и Шиц, без коментара или оградe (SCHÜTZ 1957:32)⁷. И на овакво размисљање могу се ставити неке примедбе формалне и семантичке природе. Више о овоме биће речи касније.

3.0 Дакле, иако је с.-х. географски апелатив одавно присутан у етимолошкој литератури, због незанемарљивих разлика у тумачењу ономасиологије и битних детаља творбе, питање његове етимологије и даље је отворено. Први корак ка утврђивању етимологије мора бити прецизно дефинисање значења речи, што у описним речницима није

⁶ Метафоризација анатомске лексике у географској терминологији присутна је у готово свим језицима света, међутим *kos̄a* „сота“ није забележена као мотивација (cf. нпр. МИХАЛЛОВИЋ 1970/1:16–32, географске називе према деловима главе).

⁷ Шицово мишљење огледа се не само у томе што упућује на Бернекера, већ и у томе што о „брдској коси“ говори у оквиру скупине термина као што су *бок*, *челољек*, *осоје*, *илеј*, *йореврица*, *йрисоје*, *йружало*, *йјаложина*, *жујша*), а не међу терминима који означавају „планински гробен“: *било*, *брид*, *чебељ*, *грбина*, *гребен*, *хрбајш*, *камивао*, *развође*, *вијенац*, *вододелница*, *водомеђа*. Словенске паралеле које он даје, стечш. *kosa* „косина, укошеност“, глуж./длуж. *kosa* „исто“, само формално, на први поглед, одговарају с.-х. именици која се од њих разликује по значењу (SCHÜTZ 1957:32). Чињеница да ову с.-х. именицу, на основу свог језичког осећања, као применени ж. род придева *kos̄a* објашњава и већина анкетираних колега-лингвиста из Института за српски језик САНУ који нису етимолози, никако не искључује могућност да иза тог тумачења стоји чиста народна етимологија.

учињено на задовољавајући начин⁸. Нарочито је важно установити шта тачно значи Вуково „*montis genus*“.

3.1 Именица *кòса* даје се у РЈА у неколико значења која се свде на „врх дугуљасте горе и таква сама гора“, са најстаријом потврдом из XIII–XIV века: „*Међа иде кòсомь како ками вали*“ (Mon. Serb. 1275–1321) — дакле, *коса* је још у старосрпском исто што и „*камивао, гребен или било*“ — линија која раздваја две планинске стране, како се у РЈА и напомиње: „У данашњих писаца значи што и *било*.“⁹ То је значење илустровано примерима: „Од била неке планинске скупине гранају се мањи или већи дијелови горја — горске косе или повијарци“¹⁰, или „Ако се горска коса вуче од истока према западу, јужни ће обронци бити изложени сунцу и вјетровима“ (РСА). *Коса* може да буде и „*издужена гора*“: „Коса је један облик брда, а разликује се од њега по томе што се она п р у ж а у з д у ж, а брдо иде у шиљак“ (РСА, проред ЈВ-П). За неколико примера рекло би се да означавају „*обронак*“: „На дну једне косе која се спушта с Овчара“ (РЈА) или „Села су просута косом планина“ (ibid.). И најзад, *коса* је и „*зараван*“ (не само укусо, већ и водоравно засечена планина) — овакво објашњење добили смо од информатора из Обада код Сребренице¹¹, а писану потврду изгледа да налазимо у примеру из РСА: „Шумадиска насеља су заснована ... на широким заравњеним косама.“ Дијалекатски извор из ЦГ доноси и овакав опис: „Коса — пространство од главног виси, падина мање или више нагнута с долинама са обе стране“ (Пижурица 1980:266).

3.1.1 И осталим члановима лексичко-семантичке породице именице *кòса*³, деминутивима и изведеницама *кòсица*, *кòсањак*, *кòсењак*, *кòсањица*, *кòсџ*, тешко је прецизно одредити значења. Примери говоре да су она негде између „*издужена гора*“ и „*обронак*“ — у сваком

⁸ Ни код чувеног српског географа Јована Цвијића не може се наћи тачан опис, већ само констатација да „*косу*, као географски термин узету, различито дефинишу“ (cf. РСА s. v.).

⁹ Ни само *било* не дефинише се једнозначно: „Онај део планине где се стране састају, зове се венац, било или побиље“; „Протегнуто овршје брегова ... када је више-мање заобљено и као каква плећата грбина, зове се било“; „Било ... што се на другим местима назива побиље, венац, повијарац, хрбат, ћенар“ (РСА); „Било — блага удољница, увала којом се, идући с бока косе, може савладати услон на узвишењу“ (ЦГ, Пижурица 1980:251).

¹⁰ Значење „повијарац, гребен“ забележено је и у једном врло брдовитом крају, у Ускоцима (М. Станић, *Ускочки речник* I, Београд 1990, 380).

¹¹ Мр Милорад Симић из Института за српски језик, коме се још једном и овде захваљујемо.

случају, то су делови горја, а не „падине“ и „стране“: „Жупа је крај од самих *косоца* и *брежуљака*“, „Са овога бедема планинског одвајају се многобројне *косе*, *косари*, *брда* те испуњују Заглавак“, „Код Прешева и Стрезовца се састају поменуте две плећате *косе*, које се као *косањице* одвајају од бочних *коса* Црне Горе и Рујна“, „Од била Грмеч планине одваја се *венац коса* и *косењака* у карстној заравни“, „Изнад Саничког поља долази ... тераса и низови *висова* и *косењака*“, „Велики планински венци ... имају више *побиља*, *гребени* ... из којих се издвајају ... *огранци*: *косе*, *косањице*, *рџови*“.

3.1.2 На овај последњи пример, тј. на значење „рт“, надовезује се хапакс из околине Дубровника са нарочитим значењем: „Коса је у пуку одуљи ратац камења, жала, земље и пржине, што нанесу потоци“ (РСА). Зорев запис прецизном дефиницијом и напоменом да је реч народна омогућава да се ова потврда доведе у везу са слн. дијал. *kosa* „плићак, попречни спруд на реди“ односно рус. *косá* „спруд, пешчани насип који се одваја од речне или морске обале“, „смет“ и сл. (cf. ЭССЯ 11:177)¹². Дубровачка потврда не може бити русизам¹³, већ је фактор на основу кога се успоставља јужнословенско-источнословенска изоглоса.¹⁴

4.0 Ако се имају у виду сви аспекти семантике с.-х. *kōsa* „део брда“ која произилази из наведених примера с.-х. грађе, јасно је да се тај географски апелатив не може сводити само на „падина, косина, стрмина“, нити тумачити као поименичени придев у претпостављеном значењу *, „коса страна“. Формални недостатак оваквог објашњења чини пре свега одсуство трагова синтагме у којој би придев *kōs* тј. *kōsa* стајао уз неку именицу која би се затим изгубила у корист поименичења придева¹⁵. Даље, код таквих универбизација преостали

¹² Рус. дијал. и *косá* „скопление в реке славляемых бревен, залом“ (СРНГ 15: 44), вероватно аугм. *косина* „длинная узкая отмель идущая от берега, коса“ (ibid. 51) итд.

¹³ Што вероватно јесте буг. *косá* „уска трака пешчаног наноса у плитком морском заливу, на ушћу река или између мора и језера“ (cf. БЕР 2: 655), односно поль. *kosa* „приобални спруд“ (cf. SŁAWSKI II 517).

¹⁴ Тако се и може предложити реконструкција трећег хомонима, псл. **kosa* „нанос од онога што река успуд одере, одломи од корита и обале“ који би био пост-вербал, помен *resultativum*, глагола **česati* „сећи, дерати, крзати и сл.“ (више о томе cf. Влаич-Попович 2002). За семантичку типологију уп. и рус. дијал. *луна* „наносная, намывная мель в речке; засоряющие русло реки деревья, пни, камни и т. п. наносные предметы, заметные в реке“ (СРНГ 17: 198) < **lupati* или рус. дијал. *ломь* f. „скопление бревен, стволов, деревьев на воде иногда перегораживающее реку“ (ibid. 126) < **lomiti* итд.

¹⁵ Таквог трага нема ни у ретким словенским паралелама ове речи, глуж./длуж. окамењеном изразу *na kosu* „Schräge, schräge Lage“, односно стчеш. *kosa*

придев приликом супстантивизације не мења свој акценат ни када придевску промену замени именичком¹⁶. Тако бисмо, дакле, очекивали **kōsā gōra > *kōsā, -oj > *kōsa, -и* (са губљењем придевске промене одређеног вида, али са задржавањем за њега карактеристичног метатонијског нагласка), а не *kōsa < *kosā*. Такав нагласак може се очекивати само код врло раних супстантивизација, старијих од псл. метатоније (што са нашом именицом која се сматра с.-х. иновацијом није био случај). Ови формални и претходно наведени семантички разлози указују да за ову реч треба потражити другачије објашњење. А њих је потенцијално неколико.

4.1 Скокова идеја о метафори основног значења „сопа“ није незанимљива, али због одсуства директних семантичких паралела¹⁷, као и због чињенице да таква метафора не покрива читав семантички дијапазон с.-х. *kōsa* „montis genus“ (уп. примере из више извора наведене у § 3.1 и § 3.1.1), може се сматрати најмање вероватном.

4.2 Претпоставка да је по среди метафора која полази од основног значења „falx“¹⁸ заслужује сваку пажњу, чак се може поткрепити неким формалним и семантичко-типолошким аргументима: значења „ратарско оруђе“ и „део брда, обронак“ јављају се паралелно у дериватима основног поствербала, у облицима *kosar, kosaњak, kosaљ* (за разлику од трећег хомонима „сопа“ који је посведочен само у основном и деминутивном облику, и не прати их даље у деривацији). Типолошка паралела могла би се наћи у пару *лoйaишa* „оруђе“: *лoйaишa* тј. *лoйaише* f. pl. „земљани нанос у подножју брда који поприми облик

„scräge Richtung“ (SCHUSTER-ŠEWIC 3:631) у којима ова реч као да јесте придев. Уп. и с.-х. прилоге *nakoso, ukoso*.

¹⁶ Топонимија пружа више примера преласка придевске промене у именску, нпр. *Дoбра* f. (sc. *vas, ријека*) > у *Дoброј*, а затим *Дoбра* > у *Дoбри* (мостови на *Дoбри*), или *Широка* (sc. *алуга, бара, главица, горица, греда, коса*) > у *Широкој* и даље *Широка* > у *Широки* (њива у *Широки*) (cf. RJA). Без обзира на то да ли до промене деklinације долази или не (некада има и колебања, уп. *Висока* f. > у *Високој*, али и *Висока* > у *Високи*, или чак ова промена сасвим изостаје нпр. *Дубока* f. > само у *Дубокој*), акценат се при оваквим универбизацијама не мења.

¹⁷ Делимичну паралелу чинило би нпр. дијал. *брк* „део копна који залази у воду, рт“ (Срем, Вук, отуд и „Landzunge“ SCHÜTZ 1957:81), или његов синоним *мусишaљ* „оно земље што се увукло у воду“ (без убикације ФАСМЕР II 647, затим и БЕЗЛАЈ 1967:53 који га лоцира у доњи ток Неретве, незабележен у РСА и RJA; cf. и VLAŠIĆ-POPOVIĆ 1996:113–114).

¹⁸ Имплицитно је заступа ауторка која се није посебно бавила нашим проблемом, већ сличним и сродним географским апелативом **kosor* „zerklüfteter Gebirgshang“ за који прихвата постојеће тумачење да је метафора значења „пољопривредно оруђе за кошење траве“ (DIMITROVA-TODOROVA 1995:38–39).

брежуљка кога временом расечају потоци образујући удубљења која се спуштају према реци или великој долини“ (Црна Гора, ПИЖУРИЦА 1980:270)¹⁹. Исту семантичку релацију показује и пар *лòйар* т. „врста оруђа сличног лопати“: *лòйар* т. „мали комадић земље на гребену који упада у реку“ (ibid. 269)²⁰. Принципијелан недостатак оваквог тумачења јесте то што би се њиме подразумевао, у словенским размерама, усамљен случај метафоризације ове конкретне реалије (а примери говоре да и метафоре ретко бивају ограничене на један језик). Конкретно је оно спорно зато што се том метафором не објашњава укупан семантички **дијапазон** с.-х. *кòса* „montis genus etc.“.

4.3 Ако би у тумачењу с.-х. географског апелатива *кòса* ф. „било, део брда; обронак“ требало остати у истим формалним оквирима и обавезно полазити од неке већ постојеће именице, најбоље би било избећи метафору и претпоставити само мањи помак значења. Највећа је вероватноћа да би тај предлогак био старије *кòса* ф. „ртић, нанос речне ерозије“ < псл. **кòса* „исто“²¹. Такав развој значења подразумевао би најмањи помак (у поређењу са осталим, претходно изнетим решењима), само прелаз са једног облика рељефа на други, са речног на брдски. До тога је лако могло доћи при досељавању из старе равничарско-речне постојбине на брдовити Балкан, дакле „promontorium“ > „clivus“. Семантичку реверзибилност ових термина тј. физичку, геоморфолошку једнакост планинског обронка с једне стране и спруда, рта, наноса речне ерозије са друге стране, нема потребе доказивати. Имали бисмо ситуацију да прасловенска именица у српско-хрватском доживљава семантичку иновацију која почива на истоветности облика речног наноса и брдске косе тј. чињеници да када ниво воде опадне, на обали остају планинске косе, односно, у случају поплаве, планинска коса изгледа као да ју је река нанела. То би значило да иновирано значење данас преовлађује, док је првобитно, реликтно, посведочено само једним (срећом, сасвим поузданим) при-

¹⁹ Пижурица чак сумња у тачност описа Ровинског и лично верује „да се ради о заравнима“ јер је то „метафора према *лојати*“, међутим одговарајући руски дијалекатски материјал, схваћен као паралела, пружа потпуну веродостојност овом опису: рус. *лопáта* ф. „алатка“ али и „высокая гористая местность; плоский широкий мыс; узкий недлинный участок земли; участок земли, один конец которого расширяется; песчаный нанос, коса в устье реки“ (СРНГ 17:132–133). На крају остаје отворено питање да ли су овде по среди метафоре или треба поћи од основног псл. глагола **lopati*.

²⁰ У случају деминутивног пара *лојарица* ф. > *лојарица* ф. „мала долина“ (Ровца, Михалловић 1970:163) географски апелатив има супротно значење.

²¹ За реалност такве псл. реконструкције cf. Влаич-Попович 2002.

мером на крајњој периферији не само српско-хрватске, већ и читаве словенске језичке територије. Иако формално најпривлачније, пре свега са своје једноставности, и ово тумачење засад остаје под знаком питања јер њему у прилог нема историјских потврда у самом с.-х. језику, нема даљих словенских паралела таквом развоју у оквиру истог етимолошког гнезда, неки семантички аспекти појма „*montis genus*“ остају непокривени, и најзад, ни реконструкција самог предлошка, псл. **kosa* „*promontorium*“, још није доживела верификацију.

4.4 У условима када ниједно од постојећих решења не задовољава у потпуности, дозвољено је помишљати и на сасвим нов, другојачији приступ решавању етимологије. Вишезначност појма који провизорно именујемо „планинска коса“ с једне стране говори за могућност девербалног порекла од вишезначног глагола, а са друге, и принципијелно, у одсуству непосредних паралела у другим словенским језицима, легитимно је тражити типолошке паралеле (тј. сличне термине изведене од других синонимних глагола) у истом језику.

4.4.1 Тако долазимо до претпоставке, формално непроблематичне, да је с.-х. *kōsa* „обронак итд.“²² резултат новијег (али не млађег од XIII века!) локалног с.-х. развоја поствербала на основу глагола *kōsiti* „сећи, резати, крзати, тући (се) и сл.“ < псл. **česati*²³. Даље би у прилог томе говориле творбено једнаке или веома сличне именице, поствербална *nomina resultativa* или други деривати глагола који значе „сећи, резати, бри(ја)ти, стругати и сл.“ — дакле, све са истом семантичком мотивацијом — „сећи, резати“ > „оно што је одсечено“ = „обронак“:

o(δ)сијећи: *òсјек* т. „обронак, стрмац“ (Вук), *òдсек* т. „клиф“
(*об*)*резати*: (*о*)*брѣзина* f. „међа“²⁴

²² Уп. исцрпан опис у најновијем тому РСА: *òброн* = *òбронак* т. „нагнута, ко-са страна брда, планине, планинског масива и сл., падина, коса; окомита, врлетна, стрма страна брда, планине и сл. стрмина, литица; завршни део планинског масива“; геол. „окомит, окомито засечен или сл. слој, наслага“ и примере као „... село лежи на повисоком обронуку брда“, „... низ литица и хридастих обронака“, „... Ређе се као термин за врлетне стране брега употребљава реч обронак“. Овај девербал има и не-терминолошка значења „обод; ивица, руб“. О неизвесности крајње етимологије с.-х. глагола *ронити* cf. SKOK I 581b s. v. *gnjurac* (IV).

²³ У релевантној етимолошкој литератури (SKOK, SŁAWSKI, ЭССЯ s.vv.) не помињу се ова значења с.-х. глагола нити њихове реперкусије на семантички инвентар псл. **kositi* (*se*) који је у новије време ревидиран тако што је његова хомонимија, са пара **kositi* (*se*) I „сећи траву“ и **kositi* (*se*) II „кривити (се)“, проширена предлогом реконструкције још једног псл. **kositi* (*se*) III „сећи; ударати, тући (се); додиривати (се); свађати се итд.“ cf. Влалит-Поповић 1998.

²⁴ Префикс је наша реконструкција на основу потврде: *брѣзина* f. покр. „међа, граница“ („У Васојевићкој нахији границу између њива називају 'разор' ... а између

бриѝи: *брѝна* f., *брѝница* f. „стрмен, обронак“²⁵

стѝругаѝи: *стѝруг* m. „коса у подножју врха, прекривена камењем и обрасла травом“ (Ровца, МИХАЈЛОВИЋ 1970:174)²⁶

Овим низовима формално и семантички потпуно одговарају (*оѝи*)*кòиѝи*: *òѝкос* m., *кòса* f.; *òкосина* f., *кòсина* f. „обронак“

4.4.2 Ако се удубимо у формалну страну ових термина, видимо да је њихова девербална природа неспорна. Сама именица *кòса* својом творбом (поствербал од чисте основе — док су горенаведени термини од префигираних облика или са суфиксом — а и тиме што је једина женског рода) унеколико се издваја од својих синонима. Међутим, постојање облика *òѝкос* ову задршку чини беспредметном, а све заједно пружа аргументе за суд о старини ових речи (cf. нпр. БАРБОТ 1967:68)²⁷. За именицу *кòсина*, посматрану само у пару са знатно фреквентнијом *кòса*, најпре би се рекло да је њен аугментатив, евентуално деадјектив придева *кòс* (томе би у прилог говорио алтернативни

гајева, шума, забрана 'коса', 'брид', 'састав', 'брезина'"). Исту овакву перинтеграцију претпоставља и ЛОМА 2000:604. Вероватно овде спадају и топоними: *Обрез* m., *Обрезина* f. „Неко земљиште (praedium) тога имена спомиње се у лат. исправи XIV вијека“ (RJA).

²⁵ За ову реч је неизвесно не само домаће порекло, већ и глагол чији је она дериват. SP је не доноси, ЭССЯ 3:30–31 је реконструирше са знаком питања и изводи од **briti* „decalvare“. Скок указује на идентичност с.-х. речи са алб. *brinë* „ребро; узвишење, обала“ и чак помишља на илиротрачки остатак (СКОК I 211). Међутим, дијапазон с.-х. значења „брдо; стрмен, бедем; стрма обала; клисура, јаруга; земља крај јарка која се из њега избаци; г о л а земља на којој ништа не расте“ као и ширина ареала (Далмација, Босна, Кордун, Лика, Зеница) алоглотску етимологију чине мало вероватном. Бугарска формално идентична реч у значењу „козја вуна, руно“ потврђује да се помен *resultativum*, „оно што је одсечено“, може различито конкретизовати. Дакле, постоји формално-семантички паралелизам *кòсиѝи* „сећи“ : *кòса/кòсина* „clivus“ + *кòса* „coma“ = псл. **briti* „сећи“ : с.-х. *брѝна* „обронак“ + буг. *брѝна* „руно“. Овамо вероватно и топоним *Обрина* f. „махала у Херцеговини“ (RJA), што би подразумевало увођење у разматрање и префигираног глагола *òбриѝи*, за које Лома добро аргументује и могућност извођења од **obryti* (уп. рус. *обрыв* „стрмен, провалија“, буг. *òбрив* „стрма речна обала“), а перинтеграцијом се тако може тумачити и сáмо *брѝна* (ЛОМА 2000:615). Уп. ипак најновије примере из РСА s. v. *òбриѝи*: „... у голе врлети ... Велебита и у друге буром обривене брегове“ тј. *òбријаѝи*: „Траву с онога комадића [земље] обрију...“ или „голе брегове ... обријане до најголијега живца камена“ итд.

²⁶ У Дробњаку је ова реч забележена у сасвим супротном значењу: „удубљење које образује вода која се слива са брда надолу и носи камење“ (ПИЖУРИЦА 1980:281). Бркање супротних појмова „брда“ и „јаме“ честа је појава, а овде би могло сведочити и о томе да је географски апелатив *стѝруг* раније био у широј употреби.

²⁷ Не треба губити из вида да је дублетност рода код таквих старих именица честа појава, уп. нпр. псл. **kladā* : **kladъ*, **kleka* : **kleкъ*, **kora* : **korъ* (ЭССЯ 9:178–179, 10:31–32, 11:10–11, 23, 38), или с.-х. *окова/оков*, *ѝоѝкова/ѝоѝков* итд.

акцент у РСА, *кòсина*, што не мора бити поуздано). Међутим, постојање облика *òкосина* као очитог девербала (о овој функцији суфикса *-ina* cf. SŁAWSKI 1974:122), значајно повећава да је и *кòсина* девербал, само од непрефигираног глагола²⁸. Семантичку потпору пружа и чакавски хапакс *косǎ* „клизура“ (в. напомену 5), уп. и *брѝна*, између осталог „клизура“ (в. напомену 25).

5.0 С.-х. *кòса* „обронак, издужена гора, врх такве горе“ несумњиво се у крајњој линији своди на псл. **česati*, али проблем представља прецизно одређивање њеног творбено-семантичког развојног пута. Формално је она поствербал пре него поименичени придев (уп. § 4.0 и § 4.4.2), новијег датума (у смислу посебне с.-х. творбе не млађе од XIII века), пре него прасловенске старине. Спроведена анализа представља модел који илуструје како се наизглед јасне, и то чак несумњиво домаће, речи могу и морају подвргавати етимолошком преиспитивању и прецизирању, у циљу усаглашавања са новијим тенденцијама у описивању порекла и историје речи.

ЛИТЕРАТУРА

- Аникин, А. Е. 1988 *Опыт семантического анализа праславянской омонимии на индоевропейском фоне*, Москва.
- Bally, Ch. 1951 *Traité de stylistique française*, Vol. I, Genève-Paris.
- БЕР *Български етимологичен речник*, 1-, Софија, 1971-.
- Berneker, E. 1913 *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg.
- Безлай, Ф. 1967 *Опыт работы над словенским этимологическим словарем, Вопросы языкознания* 1967/4, Москва, 46-54.
- Dimitrova-Todorova, L. 1995 *Erhaltung altertümlicher Formen in Ortsnamen, Studia Onomastica et Indogermanica*, Festschrift für Fritz Lochner von Hüttenbach zum 65. Geburtstag, Leykam, 35-43.
- ЭССЯ *Этимологический словарь славянских языков*, 1-, Москва, 1974-.
- Лома, А. 2000 *Перинтеграција об- > б- као етимолошки проблем, Јужнословенски филолог* LVI/1-2, Београд, 601-623.
- Мельничук, А. С. 1968 *Корень *kes- и его разновидности в лексике славянских и других индоевропейских языков, Этимология* 1966, Москва, 194-240.

²⁸ Уп. и семантичку разлику у прозодијском пару *кòсина* „покошена ливада“ : *косина* „кривина“ (Ускоци, Станић I 380). Није сасвим искључена ни могућност постојања краткосилазног акцента на првом слогу, као код *йџчина*, *йџдина*.

- Михајловић, В. 1970 Прилог речнику српскохрватских географских термина, *Прилози проучавању језика* 6, Нови Сад, 153–181.
- Михајловић, В. 1970/1 Анатомска лексика у српскохрватској ономастици и географској терминологији, *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XIII/2, Нови Сад, 7–48.
- Пижурица, М. 1980 Прилог Ровинског српскохрватској географској терминологији, *Вјора југословенска ономастичка конференција*, Скопје, 245–286.
- RJA 1–22 *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1880–1976.
- PMCMX *Речник српскохрватског књижевног језика*, Нови Сад — Загреб, 1967–1976.
- РСА *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–, Београд, 1959–.
- Schuster-Sewc, Н. 1–4 *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache*, Bautzen, 1978–1989.
- Schütz, J. 1957 *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen*, Berlin.
- Skok, P. I–IV *Етимолошки рјечник хрватског или српског језика*, Zagreb, 1971–1974.
- Sławski, F. I–V *Słownik etymologiczny języka polskiego*, A-ізыву, Kraków, 1952–1982.
- SP *Słownik prasłowiański*, 1–, Wrocław, 1974–.
- СРНГ *Словарь русских народных говоров*, 1–, Москва — Ленинград (Санкт Петербург), 1965–.
- Варбот, Ж. Ж. 1967 О словообразовательной структуре этимологических гнезд, *Вопросы языкознания* 1967/4, Москва, 67–74.
- Vlajić-Popović, J. 1996 Semantic Evolution of Some Greek Loans in Serbo-Croatian, *Zeitschrift für Balkanologie* 32/1, Wiesbaden.
- Влајић-Поповић, Ј. 1998 Семантика као критеријум у формирању етимолошких гнезда, *Prasłowiańszczyzna i jej rozpad*, Warszawa, 255–267.
- Влаич-Попович, Ј. 2002 К реконструкции третьего омонима псл. **kosa* „aggregatio erosionis fluminis; promontorium“, *Этимология* 2000–2002, Москва (у штампі).
- Wojtyła-Świerżowska, М. 1992 *Prasłowiańskie abstractum. Słowotwórstwo. Semantyka*. I. Formacje Tematyczne: Seria: Prace Sławistyczne Instytutu Sławistyki PAN 96, Warszawa.

S u m m a r y

Jasna Vlajić-Popović

**S.-CR. *KÒCA* „DORSUM MONTIS; CLIVUS“
— AN ETYMOLOGICAL-SEMANTIC VIEW**

The paper deals with a case of multiple homonymy as reflected in the S.-Cr. noun *kòca*. Leaving aside the etymologically identical pair of **kosa* „coma“ and *kosa* „falx“ known to all Slavic languages (and therefore reconstructed for PS1. too, as obvious postverbals of PS1. **česa-ti*), as well as the newly established **kosa* „aggregatio erosionis fluminis, promontorium“, the author focuses on yet another homonymous noun in S.-Cr.: *kòca* „dorsum montis, montis genus; clivus“ which has hitherto not been given a satisfactory etymological interpretation. Four existing etymologies (three counting on various metaphors of already recognized nouns and one in favour of substantivisation of the adjective **kosъ*) are discussed and rejected as insufficiently persuading. Basic argumentation is presented for describing this semantically ambiguous geographic term as a postverbal of S.-Cr. *kositi* „cut; hit, fight; quarrel, hurt, etc.“, a nomen resultativum meaning „that which has been cut (off)“, specifically „cliff“. This solution being formally unproblematic, the discussion is focused on semantic and typological parallels furnished by synonymous series of verbs and nouns derived from them within Serbo-Croatian itself.